

Örebro slott

Med denna artikel inleder KulturVärden en serie om landets länsresidens. Byggnader som i de flesta fall besitter betydande kulturhistoriska värden. Eftersom de i regel inte är tillgängliga för allmänheten tycker vi att det är extra angeläget att presentera just dessa byggnader.

Med sitt strategiska läge vid Svartån blev Örebro redan under forntiden ett viktigt centrum i den rika Närkesbygden. Här hölls Närkesallmogens råfst- och rättarting och här mottog de nyvalda kungarna allmogens ed. Den tidigt byggda bron över Svartån var en viktig förbindelseled mellan bygderna norr och söder om Hjälmaren. Bron som ursprungligen kallades Örabro, vilket betyder stenöresbro, fick också i sinom tid ge namn åt staden som första gången omnämns år 1202.

Till skydd för denna viktiga passage och det samhälle som växt upp där byggdes under 1200-talets senare del en befästning på en holme i ån. Den bestod av en ringmur kring en rektangulär gård med ett kraftigt försvarstorn i det sydvästra hörnet. Kring mitten av 1300-talet förändrades fästet till ett "fast hus" genom att försvarstornet byggdes till med ett tre våningar högt bostadshus i tre längor.

Under de oroliga tiderna från mitten av 1300-talet och fram till Gustav Vasas maktövertagande 1521 hade Örebro hus en central roll i det politiska spelet. Hertig Albrekt av Mecklenburg intog Örebro slott 1364. Engelbrekt Engelbrektsson var herre på Örebro hus 1434-36. Det var på en resa från Örebro till Stockholm som han mördades på en holme i Hjälmaren i närheten av Göksholm den 27 april 1436 av väpnaren Måns Bengtsson Natt och Dag. Som ett led i befrielsekriget belägrades och intogs Örebro 1522 av Gustav Vasas trupper.

och Västergötland. Efter brodern Eriks fall 1568 kunde han tillträda sitt hertigdöme. Karl var liksom sina bröder en byggnadsintresserad furste och han fick nu möjlighet att förverkliga sitt intresse. Det dröjde dock till 1573 innan byggnadsverksamheterna satte igång, och då samtidigt i Nyköping och Örebro. Den första byggnadsetappen i Örebro fortsatte med vissa avbrott fram till 1586. En andra etapp genomfördes 1593-1627. Den byggnad som blev resultatet av arbetena hade fyra trevåningslängor som omgav en borggård och i vart och ett av byggnadens hörn fanns ett rundtorn. Mellan tornen sträckte sig jordvallar som hade en till två meter tjocka yttermurar. Det rörde sig således fortfa-

Byggnadsintresserad furste

Gustav Vasas yngste son hertig Karl, som till slut blev Karl IX efter att ha överlevt sina två bröder Erik och Johan, fick ära Örebro hus efter sin far. Örebro låg inom Karls hertigdöme som omfattade Södermanland, Värmland, största delen av Närke samt delar av Västmanland

Länsstyrelsens nya sessionssal i nordöstra tornet.

Slottet mot nordväst. I bakgrunden museitornet och omedelbart till vänster om detta trappgaveln som markerar det gamla hörntornet.

rande om ett befäst hus – det slutande 1500-talet var ju i högsta grad oroliga tider. Slottets yttermurar fick en kärv fortifikatorisk prägel, men mot borggården fick fasaderna en rik skulptural utsmyckning.

Bland de arkitekter som arbetade med slottsombyggnaden kan nämnas Herkules Mida som också var hertig Karls arkitekt i Nyköping. Han ledde arbetena i Örebro 1580-96.

När slottet blev färdigt 1627 var

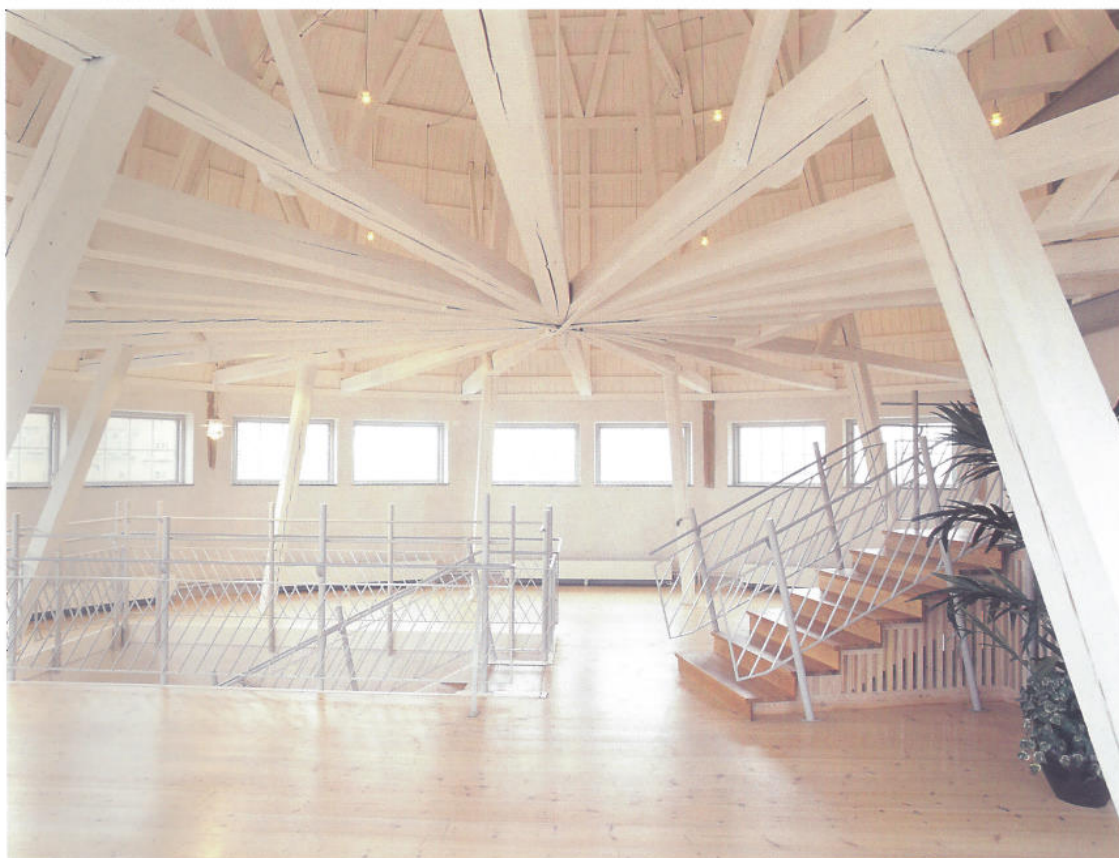
Karl IX sedan länge död (han avled 1611) och det fanns inte längre någon egentlig användning för det stora huset. Det användes enstaka gånger som kungligt residens och i övrigt bara för mer eller mindre tillfälliga verksamheter. Fängelserummen i slottets källare tycks dock haft en mer konstant användning.

Så småningom började förfallet träda in för att fortgå till dess att en ganska omfattande reparation genomfördes på 1690-talet. Anled-

ningen till reparationen var närmast att Karl XI använde slottet som upplag för inventarier som dragits in till kronan under den stora reduktionen. Under Karl XII:s krig blev Örebro slott bland annat vapenförråd och förvaringsplats för krigsfångar.

Slottet i 1700-talsdräkt

Med Frihetstiden efter Karl XII:s död började en ny period av förfall och slottet stod i stort sett öde. Till

Nyinredd kontorslokal i nordvästra tornet.

slut lyckades dock landshövding Reuterholm driva igenom att överintendenten Carl Hårleman 1749 gjorde ritningar till en ombyggnad och upprustning av det bofälliga palatset. Det dröjde dock ända till 1758 innan planerna sattes i verket och då var Hårleman död sedan 5 år tillbaka. Ritningarna bearbetades därför av Hårlemans efterträdare Carl Johan Cronstedt. Ombyggnaden som blev färdig 1764 sökte ge den gamla Vasaborgen en uppsyn som var mer i samklang med tidens franskklassicistiska ideal. Bland an-

Slottets utseende efter restaureringen 1758-64. Målning av Johan Sevenbom.

nat raserades vallarna och själva slottet fick så att säga direktkontakt med staden. Trots förändrad fönstersättning och andra exteriörarbeten så behöll huset en avgjort ålderdomlig karaktär vilket tydligt framgår av Johan Sevenboms målning. I samband med ombyggnaden anlades också slottsparken.

Efter ombyggnaden kunde landshövdingen flytta in i själva slottet från residenset på borgårdsholmen som senare revs. Inredningarna i boställsvåningen, bland annat den nuvarande stora matsalen, fick landshövding Johan Abraham Hamilton bekosta själv, något som inte alls var ovanligt vid denna tid.

Den gamla träbron över Svartån, framför slottet, ersattes 1791 av en stenbro. I den sydvästra rundeln inreddes fängelse 1804-05. Slottets användning som fängelse fortsatte till 1860.

Även resultatet av 1700-talets restaurering började snart att förfalla vilket blev uppenbart när Rikets ständer samlades till den största händelsen på Örebro slott under 1800-talet, nämligen riksdagen 1810 då Jean Baptiste Bernadotte valdes

till svensk tronföljare. Under denna riksdag och den följande 1812, bodde Karl XIII på slottet och 1811-12 gjordes en invändig reparation. Bland annat inreddes då rum för de kungliga varav ett med alkov i den nordvästra rundeln.

Under fortsättningen av 1800-talet gjordes underhållsarbeten och en del mindre ombyggnader. Bland annat tillkom på den oinredda tredje våningen, som tidigare använts som vapendepå, den så kallade lantbrukssalen, nuvarande länssalen, och lokaler för lantmäterikontoret. Landskontoret och landskansliet inrymdes på andra våningen.

Med Vadstena som förebild

Mot slutet av 1800-talet blev det på nytt aktuellt med en renovering av slottet och flera olika förslag till en restaurering i romantisk anda utfördes.

Åren 1897-1901 genomfördes en omfattande restaurering efter ritningar av arkitekt Thor Thorén. Ombyggnaden syftade till att ge slottet en påtaglig karaktär av Vasaborg

och det verkar som om Vadstena slott tjänat som närmsta förebild. Det var en stilrestaurering av det slag som hade den franske arkitekten Eugène-Emmanuel Viollet-Le-Duc som främste ideolog och utövare. Sådana restaureringar syftade till att föra byggnaden till ett idealtillstånd som den inte nödvändigtvis hade haft, men kunde tänkas ha fått om de ursprungliga byggherrarna haft 1800-talets resurser. Ombyggnaden av Örebro slott var med all säkerhet inspirerad av den stora restaurering av Gripsholms slott, i denna anda, som sattes igång 1892.

Ombyggnaden av Örebro slott innebar bland annat att all fasadputs knäckades ned och den råa kalkstenen blottades. Där tegel hade kommit till användning i fasaden ersattes det med kalksten. Tornen fick karnisvängda huvar och dessutom förhöjdes det sydvästra så kallade museitornet, med en utkragad våning. Även det nordvästra tornet höjdes. De gamla kanongluggarna i tornens bottenvåningar togs upp på nytt. Invid museitornet markerades det gamla kärntornet med en trapp-

gavel. Huvudentrén mot öster fick en portomfattning i renässansstil liknande dem som finns i borggårdsfasaden. Åren 1904-08 fortsatte restaureringen med arbeten på borggården, i länsstyrelsens lokaler och landshövdingens våning. I slutet av 1920-talet inreddes Rikssalen efter ritningar av arkitekten Carl-Otto Hall-

ström. Under samma decennium inreddes också kontorsrum på de båda översta våningsplanen. Under 1940-, 50- och 60-talen togs allt större delar av slottet i anspråk som kontor för länsstyrelsen, vilket innebar ganska hårdhänta ingrepp på de övre våningsplanen.

Åren 1985-86 inreddes en restaurang, *Slottskrogen*, på andra våningen i slottet, arkitekt var Kerstin Olsson. Restaurangen var den sista stora förändringen i slottet innan de nyligen avslutade arbetena.

Länssalen.

Tillbaka till renässansen

Åren 1992-93 restaurerade Byggnadsstyrelsen slottets båda övre våningar under ledning av arkitekt Gunnar Mattsson. Syftet var att i görligaste mån återskapa interiörernas renässanskaraktär, vilket inte ska uppfattas som en stilrestaurering i 1800-talets anda. Senare tiders kontorsinredningar har rivits bort och de gamla rummen har återfått sina ursprungliga former. Även kontorslokaler som inreddes på 1920-talet

har återställts till dåtida skick. Moderna ytskikt av till exempel cementputs och plastfärger har avlägsnats och ersatts med traditionella material. All golvlack har slipats bort från trägolven som istället har oljats. På de nyrestaurerade våningarna finns bland annat konferensrum, sessionssal för länsstyrelsen och utställningslokaler för länsmuseum. Eftersom Örebro slott är statligt byggnadsminne har arbetena följts av Riksantikvarieämbetet genom dess ombud Eivind Claesson på Örebro läns museum. ■

Stora matsalen.

Staffan Nilsson